

O‘SMIRLIK DAVRIDA SHAXSLARARO MUNOSABATLARNING SHAKLLANISH JARAYONI

Umarova Umida Adhamjonovna

Farg'ona viloyati Bag'dod tumani

31-umumiy o'rta ta'lim maktabi psixologi

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘smirlik davrida shaxslararo munosabatlarning shakllanish jarayoni, uning psixologik xususiyatlari hamda rivojlanish omillari tahlil qilinadi. O‘smirlik davri shaxs kamolotining muhim bosqichi bo‘lib, bu davrda tengdoshlar, ota-onalar va pedagoglar bilan bo‘ladigan munosabatlar o‘smirning ijtimoiylashuvi, o‘zini anglash va shaxs sifatida shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada shaxslararo munosabatlarning mazmuni, muloqot madaniyati, emotsional yaqinlik, o‘zaro hurmat va hamkorlikning o‘smir rivojlanishiga ta’siri yoritilgan. Shuningdek, sog‘lom shaxslararo munosabatlarni rivojlantirishda oila, maktab va psixologik xizmatning o‘rni hamda amaliy tavsiyalar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: o‘smirlik davri, shaxslararo munosabatlar, muloqot, ijtimoiylashuv, tengdoshlar guruhi, emotsional rivojlanish, o‘zini anglash, oila muhiti, maktab muhiti, psixologik rivojlanish, hamkorlik, ijtimoiy moslashuv, shaxs kamoloti.

Kirish

O‘smirlik davri inson hayotidagi eng murakkab va mas’uliyatli rivojlanish bosqichlaridan biri hisoblanadi. Ushbu davr odatda 11–15 yoshlarni o‘z ichiga oladi va shaxsning biologik, psixologik hamda ijtimoiy jihatdan jadal o‘zgarishlari bilan tavsiflanadi. O‘smirlik davrida insonning dunyoqarashi, qadriyatlari, qiziqishlari, ehtiyojlari va ijtimoiy munosabatlari shakllanib boradi. Aynan shu davrda o‘smir o‘zining jamiyatdagi o‘rnini anglashga, mustaqil fikrlashga va atrofidagi insonlar bilan samarali munosabatlar o‘rnatishga intiladi. Shu sababli shaxslararo munosabatlarning shakllanish jarayoni o‘smir shaxsining rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari taraqqiyoti sharoitida o‘smirlarning muloqot doirasi yanada kengayib bormoqda. O‘smirlar nafaqat oila va maktab muhitida, balki ijtimoiy tarmoqlar, virtual platformalar hamda turli kommunikatsion vositalar orqali ham o‘zaro munosabatlarga kirishmoqdalar. Bu esa shaxslararo munosabatlarning mazmuni va shakliga yangi talablarni qo‘ymoqda. Mazkur jarayon o‘smirlarning ijtimoiy tajriba orttirishi, muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishi hamda o‘z shaxsiy pozitsiyasini shakllantirishida muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Shaxslararo munosabatlar insonlarning o‘zaro muloqoti, hissiy yaqinligi, hamkorligi va bir-birini anglashiga asoslangan murakkab ijtimoiy-psixologik jarayondir.

O‘smirlik davrida ushbu munosabatlar yanada faol rivojlanadi. Chunki bu yoshdagi bolalarda tengdoshlar bilan muloqot qilish ehtiyoji kuchayadi, guruhga mansublik hissi shakllanadi va atrofdagilarning fikri muhim ahamiyat kasb eta boshlaydi. O‘smir o‘zining imkoniyatlari va qobiliyatlarini boshqalar bilan taqqoslash orqali baholaydi, o‘ziga bo‘lgan munosabatini shakllantiradi hamda mustaqil shaxs sifatida namoyon bo‘lishga harakat qiladi.

O‘smirlik davridagi shaxslararo munosabatlarning shakllanishiga ko‘plab omillar ta’sir ko‘rsatadi. Jumladan, oiladagi tarbiya uslubi, ota-onalar va farzandlar o‘rtasidagi munosabatlar, maktab muhiti, pedagoglarning munosabati, tengdoshlar guruhi, madaniy muhit va ommaviy axborot vositalari muhim rol o‘ynaydi. Sog‘lom va ijobiy munosabatlar o‘smirning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi, emotsional barqarorligini ta’minlaydi hamda jamiyatga muvaffaqiyatli moslashishiga yordam beradi. Aksincha, nizoli va salbiy munosabatlar turli psixologik muammolar, jumladan, yolg‘izlik hissi, o‘ziga ishonchsizlik, agressiv xatti-harakatlar hamda ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklarni yuzaga keltirishi mumkin.

Psixologiya fanida o‘smirlik davri va shaxslararo munosabatlar masalasi ko‘plab olimlar tomonidan o‘rganilgan. Xususan, shaxs rivojlanishi, ijtimoiylashuv va muloqot muammolari bo‘yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar o‘smirlarning ruhiy taraqqiyotida shaxslararo munosabatlarning beqiyos ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi. Zamonaviy tadqiqotlar esa o‘smirlarning ijtimoiy moslashuvi va emotsional farovonligini ta’minlashda samarali muloqot va sog‘lom munosabatlar muhim omillardan biri ekanligini tasdiqlamoqda. O‘smirlik davrida shaxslararo munosabatlarni to‘g‘ri tashkil etish nafaqat o‘smirning bugungi rivojlanishiga, balki uning kelajakdagi ijtimoiy muvaffaqiyati va hayotiy faoliyatiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois mazkur masalani ilmiy-amaliy jihatdan o‘rganish bugungi kunda dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism

O‘smirlik davri inson hayotidagi o‘ziga xos psixologik o‘zgarishlar bilan tavsiflanadigan bosqich hisoblanadi. Bu davrda shaxsning o‘zini anglash jarayoni jadallashadi, mustaqillikka intilish kuchayadi va atrofdagi insonlar bilan bo‘ladigan munosabatlarning mazmuni ham o‘zgaradi. O‘smirlar bolalik davridan kattalik davriga o‘tish jarayonida yangi ijtimoiy rollarni egallashga, o‘z fikrini mustaqil ifodalashga va boshqalar tomonidan tan olinishga intiladilar. Shu sababli shaxslararo munosabatlar ularning ruhiy rivojlanishida muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Shaxslararo munosabatlar kishilarning o‘zaro ta’siri, muloqoti, hissiy yaqinligi va hamkorligi asosida shakllanadi. O‘smirlik davrida bu munosabatlar yanada murakkablashib, o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘ladi. O‘smirlar uchun tengdoshlar bilan muloqot qilish va do‘stona aloqalar o‘rnatish muhim ehtiyojga aylanadi. Ular o‘zlarini tengdoshlari orasida namoyon qilishga, guruh tomonidan qabul qilinishga va

o‘z mavqeini mustahkamlashga harakat qiladilar. Bu jarayon esa ularning ijtimoiy tajriba orttirishi va shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Tengdoshlar bilan munosabatlarning shakllanishi

O‘smirlik davrida tengdoshlar bilan munosabatlar yetakchi faoliyatlardan biriga aylanadi. O‘smirlar ko‘p vaqtini sinfdoshlari, do‘stlari va yaqin tengdoshlari bilan o‘tkazadilar. Aynan shu munosabatlar orqali ular muloqot madaniyatini, o‘zaro hamkorlikni, muammolarni birgalikda hal qilish ko‘nikmalarini va ijtimoiy xulq-atvor me‘yorlarini o‘zlashtiradilar. Tengdoshlar guruhi o‘smir uchun o‘ziga xos ijtimoiy maktab vazifasini bajaradi. Ushbu guruhda o‘smir o‘zining qobiliyatlari, xarakteri va shaxsiy fazilatlarini namoyon etadi. Guruh tomonidan qo‘llab-quvvatlanish o‘smirning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshirsa, rad etilish yoki e‘tiborsizlik esa salbiy emotsional holatlarni yuzaga keltirishi mumkin. Shu bois o‘smirlar orasida sog‘lom va ijobiy munosabatlarni shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Do‘stlik munosabatlari ham o‘smirlik davrida alohida ahamiyat kasb etadi. Bu yoshda do‘st tanlashda samimiylik, ishonch, sadoqat va o‘zaro hurmat kabi fazilatlar muhim mezon bo‘lib xizmat qiladi. Mustahkam do‘stlik munosabatlari o‘smirning emotsional barqarorligini ta‘minlaydi va turli hayotiy qiyinchiliklarni yengib o‘tishga yordam beradi.

Oila va o‘smir o‘rtasidagi munosabatlarning ahamiyati

Oila o‘smir shaxsining shakllanishida eng muhim ijtimoiy institutlardan biri hisoblanadi. Ota-onalar bilan bo‘ladigan munosabatlar o‘smirning ruhiy holati, o‘zini baholashi va jamiyatga moslashuviga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. O‘smirlik davrida mustaqillikka intilish kuchaygani sababli ota-onalar va farzandlar o‘rtasida ayrim qarama-qarshiliklar yuzaga kelishi mumkin. Biroq o‘zaro hurmat, ishonch va tushunishga asoslangan munosabatlar bunday muammolarni samarali hal etishga yordam beradi. Oiladagi ijobiy psixologik muhit o‘smirning hissiy farovonligini ta‘minlaydi. Ota-onalarning mehribonligi, qo‘llab-quvvatlashi va farzand fikriga hurmat bilan yondashishi uning o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi. Aksincha, oiladagi nizolar, haddan tashqari nazorat yoki befarqlik o‘smirning ruhiy rivojlanishiga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Shuningdek, oila o‘smirga axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy me‘yorlar va muloqot madaniyatini singdirishda muhim rol o‘ynaydi. Ota-onalarning shaxsiy namunasi farzandning boshqalar bilan munosabatlarida namoyon bo‘ladigan xulq-atvorini shakllantiradi.

Maktab muhitining shaxslararo munosabatlarga ta‘siri

Maktab o‘smirning ijtimoiy rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. O‘quvchi kunining katta qismini maktabda o‘tkazgani sababli bu muhitda shakllanadigan munosabatlar uning shaxsiy rivojlanishiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. O‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi ijobiy munosabatlar o‘quvchilarning ta‘limga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, o‘z imkoniyatlariga ishonchini kuchaytiradi va psixologik xavfsizlik hissini shakllantiradi. Maktab jamoasida o‘zaro hurmat, hamkorlik va bag‘rikenglik muhitining mavjudligi

o'smirlarning sog'lom ijtimoiylashuviga xizmat qiladi. Turli guruh mashg'ulotlari, sport musobaqalari, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar va jamoaviy loyihalar o'quvchilar o'rtasidagi ijobiy munosabatlarni rivojlantirishga yordam beradi. Psixologik xizmat faoliyati ham maktabda sog'lom shaxslararo munosabatlarni shakllantirishda muhim o'rin egallaydi. Psixologlar tomonidan o'tkaziladigan treninglar, suhbatlar va maslahatlar o'smirlarda samarali muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga, nizolarni konstruktiv hal etishga va ijtimoiy moslashuvni yaxshilashga xizmat qiladi.

Zamonaviy axborot muhitida shaxslararo munosabatlar

Bugungi kunda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi o'smirlarning muloqot jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar va boshqa raqamli platformalar o'smirlarning muloqot doirasini kengaytirish imkonini bermoqda. Ular ushbu vositalar orqali yangi do'stlar orttirish, fikr almashish va turli ijtimoiy guruhlarga qo'shilish imkoniyatiga ega bo'lmoqdalar. Biroq virtual muloqotning haddan tashqari ko'payishi ayrim salbiy oqibatlarini ham keltirib chiqarishi mumkin. Jumladan, jonli muloqot ko'nikmalarining pasayishi, internetga qaramlik, kiberbulling holatlari va emotsional yolg'izlik kabi muammolar yuzaga kelishi ehtimoli mavjud. Shu sababli o'smirlarda raqamli madaniyatni shakllantirish, internetdan oqilona foydalanish va real hayotdagi munosabatlarni rivojlantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Shaxslararo munosabatlarni rivojlantirishning pedagogik va psixologik shartlari

O'smirlik davrida sog'lom shaxslararo munosabatlarni shakllantirish uchun bir qator pedagogik va psixologik shart-sharoitlarni yaratish zarur. Avvalo, o'smirlarda muloqot madaniyatini rivojlantirish, empatiya hissini shakllantirish, boshqalarning fikriga hurmat bilan qarash va nizolarni tinch yo'l bilan hal etish ko'nikmalarini rivojlantirish muhimdir. Shuningdek, oilada va maktabda o'zaro ishonchga asoslangan psixologik muhit yaratish, o'smirlarning tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash va ularni jamoaviy faoliyatga jalb etish ham katta ahamiyatga ega. Turli psixologik treninglar, rolli o'yinlar, munozaralar va guruh mashg'ulotlari o'smirlarda samarali muloqot ko'nikmalarini shakllantirishning samarali vositalari hisoblanadi. Demak, o'smirlik davrida shaxslararo munosabatlarning shakllanish jarayoni murakkab va ko'p qirrali psixologik jarayon bo'lib, uning muvaffaqiyatli kechishi oila, maktab, tengdoshlar muhiti hamda jamiyatning qo'llab-quvvatlovchi ta'siriga bog'liqdir. Sog'lom shaxslararo munosabatlar esa o'smirning har tomonlama barkamol shaxs sifatida kamol topishining muhim omili hisoblanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, o'smirlik davri shaxs rivojlanishining eng muhim va mas'uliyatli bosqichlaridan biri bo'lib, bu davrda shaxslararo munosabatlar o'smirning ijtimoiy, psixologik va ma'naviy kamolotida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. O'smirning o'zini anglash jarayoni, mustaqil fikrlashi, hayotiy qarashlari va ijtimoiy

xulq-atvori aynan atrofidagi insonlar bilan bo‘ladigan munosabatlar ta’sirida shakllanib boradi. Shu sababli shaxslararo munosabatlarning mazmuni va sifati o‘smir shaxsining barkamol rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘smirlik davrida tengdoshlar bilan bo‘ladigan munosabatlar alohida ahamiyatga ega bo‘lib, ular orqali o‘smir muloqot qilish, hamkorlikda ishlash, o‘z fikrini erkin ifodalash hamda ijtimoiy me’yor va qadriyatlarni o‘zlashtirish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Shu bilan birga, oiladagi sog‘lom psixologik muhit, otalarning mehr-muhabbati va qo‘llab-quvvatlashi o‘smirning o‘ziga bo‘lgan ishonchini mustahkamlab, uning emotsional barqarorligini ta’minlaydi. Maktab muhiti va pedagoglarning ijobiy munosabati esa o‘smirning jamoaga moslashuvi hamda ijtimoiy faolligini rivojlantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Bugungi axborotlashgan jamiyat sharoitida o‘smirlarning muloqot maydoni kengayib bormoqda. Virtual muloqot vositalari yangi imkoniyatlar yaratishi bilan bir qatorda, ayrim xavf va muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Shu bois o‘smirlarda real va virtual muhitda sog‘lom muloqot madaniyatini shakllantirish, ularda mas’uliyat hissini rivojlantirish va axborotdan oqilona foydalanish ko‘nikmalarini hosil qilish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Shuningdek, o‘smirlarda empatiya, bag‘rikenglik, o‘zaro hurmat, hamkorlik va nizolarni konstruktiv hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirish shaxslararo munosabatlarning samaradorligini oshiradi. Bu borada oila, maktab, mahalla va psixologik xizmatning hamkorligi alohida ahamiyat kasb etadi. Psixologik treninglar, guruh mashg‘ulotlari, ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar va tarbiyaviy faoliyatlar o‘smirlarning ijtimoiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Karimova V.M. Psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
2. G‘oziev E.G‘. Yosh davrlari psixologiyasi. – Toshkent: Universitet, 2018.
3. Nishonova Z.T. Rivojlanish psixologiyasi va pedagogik psixologiya. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2017.
4. Davletshin M.G. Pedagogik psixologiya asoslari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
5. Vohidov M.V. Bolalar va o‘smirlar psixologiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2016.
6. Musurmonova O. Oila ma’naviyati va tarbiya asoslari. – Toshkent: Fan, 2019.
7. To‘xtaboyeva M. Psixologik maslahat va profilaktika ishlari. – Toshkent: Innovatsiya, 2021.